

MIROSLAV ŠICEL
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti Zagreb

Primljeno: 14.05.2007.
Prihvaćeno: 09.10.2007.

ŠENOINA »KANARINČEVA LJUBOVCA« U INTERPRETACIJI JOŽE SKOKA

Dva su ishodišta, odnosno polazne točke iz kojih Joža Skok kreće u analizu ove, kako reče « (...) reprezentativne, antologijske novele Augusta Šenoae, koja s razlogom ulazi u najuži krug Šenoine novelistike (...)»: njegov analitičko-kritički odnos prema tradicionalnoj hrvatskoj novelistici, kao i stanju u suvremenoj, njemu aktualnoj novelističkoj produkciji, te razlaganje vlastite teorije poetike novele.

1.

Impozantni sveukupni literarni opus Augusta Šenoae – čijim je imenom nazvano i cijelo jedno književno razdoblje u nas – sagledavan je u književnoj kritici i povijestima književnosti s pravom kao prijelomni događaj u našem književnom stvaralaštvu, kao razmeđe između romantičarskih i realističkih postupaka i opredjeljenja hrvatskih pisaca. «(...) Stvarajući sudove po nekim obilježjima njegovih pripovijedaka i romana, hrvatski su kritičari i književni historici Šenou gotovo redovito ubrajali među romantičare, datirajući početak realizma u hrvatskoj književnosti upravo njegovom smrću (...)» - piše Zdenko Škreb u svojoj interpretaciji pripovijetke «Karanfil sa pjesnikova groba», najavljujući svoje ponešto i drugačije mišljenje o Šenoinu stvaralaštvu.¹ Citirajući Antuna Barca, koji je, mada priznajući da je Šenoa napisao i «izrazitih realističkih stvari» - ipak ustvrdio kako «(...) iako u teoriji realist, Šenoa je u svojim novelama i romanima zadržao različite romantičke rekvizite (...)» A sve je to više manje preuzeto iz književnosti evropskog romantizma (...)»² - Škreb se u

¹ Šenoa: Karanfil sa pjesnikova groba (Str. 99-125). U knjizi Zdenko Škreb: Književne studije i rasprave. Izd. ALFA, Zagreb, 1998.

² August Šenoa (Studija). Izd. Narodnih knjižnica, Zagreb, 1926.

svojim razmišljanjima o Šenoinu proznom opusu suprotstavlja Barčevu mišljenju, kao i nekih drugih kritičara, koji su Šenou doživljavali više kao romantičara nego li kao realističkog pisca: -«(...) ako postupimo naučno i bez predrasuda, samo je jedan zaključak moguć: Šenoa je realista, realista od glave do pete, bez trunke romantike u sebi (...)»³ - odlučan je Škreb. Na tragu te Škrebove teze, ali ipak ne tako odrješito i isključivo, je Ivo Frangeš, koji će u Šenoi otkriti pisca zaslužnog za početke realizma u nas.⁴ Analizirajući temu Šenoina «Prijana Lovre» Frangeš će, uz ostalo istaći: -«(...) Upravo u «Prijanu Lovri» početak će Šenoa dodirivati idejni krug koji će prijeći okvir sila pokretnica njegovih romana. Pa ako je igdje bilo mogućnosti da se hrvatska književnost protuče do dubljih problema i širih vidika, to znači da motivaciju svojih junaka odredi i izvan uvjeta nacionalne borbe i svih pitanja koja se time automatski stavljaju u pokret, bilo je to upravo u «Prijanu Lovri» (...). U daljnjoj analizi Frangeš tragove Šenoine pripovjedne tehnike te – posebno – temu «Prijana Lovre» pronalazi i u Kovačićevoj «Registraturi», i Gjalskijevu «Janku Borislaviću» i Nehajevljevu «Bijegu». Jednom riječi, u nastojanjima da se pokaže u kolikoj je mjeri Šenoa u svom proznom opusu doista bio realista, kritičari, koji su ga kao takvog doživljavali, svoje su sudove bazirali i utvrđivali – uz pozivanje i na poznate programske i manifestne članke⁵ u kojima se Šenoa direktno izjašnjava za realizam – na analizi nekoliko njegovih reprezentativnih djela. Uz «Prijana Lovru» kao svojevrsni paradigmatski primjer, tu je najčešće još i «Prosjak Luka» - dakle proze u kojima je socijalna i uopće društvena problematika iz suvremenog života predstavljala tipičnu i pretežitu tematiku koju su najčešće razrađivali pisci u postšenoinskom razdoblju realizma sve do pred kraj samog stoljeća.

Tezama i primjerima o realističkoj komponenti Šenoina djela pridružio se svojim radom «Kanmarinčeva ljubovca» - ogledni i ugledni uzorak Šenoine novelistike»⁶ i književni kritičar i povjesničar Joža Skok, naročito istaknut kao istraživač kajkavske književne baštine kao i suvremene književnosti kajkavskog književnog izraza.

2.

Dva su ishodišta, odnosno polazne točke iz kojih Joža Skok kreće u analizu ove, kako reče « (...) reprezentativne, antologijske novele Augusta Šenoe, koja s razlogom ulazi u najuži krug Šenoine novelistike (...)»: njegov analitičko-

³ Cit. članak

⁴ Šenoina baština u hrvatskom realizmu.-«Croatica» (Prinosi proučavanju hrvatske književnosti). God.I, sv.1, Zagreb, str.137-166,1970.

⁵ «Naša književnost», «Glasnoša», Zagreb, br. 1,3,6,8,1865; «O hrvatskom kazalištu», «Pozor», Zagreb, br. 242-245, 247-250, 253-254, 256, 1866, i dr.

⁶ Kanarinčeva ljubovca – ogledni i ugledni uzorak Šenoine novelistike. – «Croatica» (Prinosi proučavanju hrvatske književnosti). God. XIX, sv. 29, Zagreb, str. 53-68, 1988.

kritički odnos prema tradicionalnoj hrvatskoj novelistici, kao i stanju u suvremenoj, njemu aktualnoj novelističkoj produkciji, te razlaganje vlastite teorije poetike novele.

Više nego porazna slika stvarnog stanja hrvatske pripovjedne proze, kakvu je Šenoa vidio⁷, uvjetovala je, složiti će se Skok i s većinom drugih kritičara, piščevo opredjeljenje da se i sam više posveti pisanju tog, u hrvatskoj književnosti kvalitetno nedostatnog, žanrovskog oblika prozne umjetnosti riječi.

Kako bi što sigurnije i argumentiranije krenuo u raščlambu svojih teza o »Kanmarinčevoj ljubovci« Skok akribično odčitava Šenoino poimanje smisla i funkcije novele: ona mora, prije svega, citira Skok Šenou, u tematskom pogledu »(...) motriti naš sadašnji tako bujni i raznoliki život« - što podrazumijeva temeljito zalaganje u probleme suvremenog društvenog života u svim njegovim mijenama i socijalnim perturbacijama, a u vezi s tim presudno je, da bi se ostvarila dobra pripovijedna proza, prepoznavanje karakternih i psiholoških osobina pojedinaca, individualnih junaka (dakle ne samo tipičnih predstavnika određenih društvenih staleža!). Skok pri tome upozorava na Šenoino isticanje i izdvajanje nekoliko bitnih pretpostavki koje pisac treba ispuniti kako bi uopće mogao napisati literarno uspješnu pripovijest. To je na prvom mjestu bogomdani talenat koji je autoru potreban za temeljiti studij problema o kome kani pisati. Šenoa posebno naglašava potrebu piščevih mogućnosti prepoznavanja «duše» naroda, mora umijeti »(...) proučiti svijet u svih snošajih, njegovo mišljenje, njegovo shvaćanje, njegov govor, njegove običaje (...)« Dakako, valja učiti i na tuđim uzorima, da bi – još prije Kumičića – ustvrdio kako »novelista bez zdravih očiju ne vrijedi ni pare.«⁸ Minuciozno ispitujući Šenoine programske članke Skok će upozoriti kako, unatoč tome što pledira za realizam, ne samo u svojim djelima (posebice povijesnim romanima) nego i teoretski, Šenoa ne odbacuje romantičarske stilske elemente i kao nužni sastavni dio u stvaralačkom činu, jer »(...) Fantazija može slijediti dvojak smjer: idealistički i realistički. Čisti realizam jest puko oponašanje naravi, čisti idealizam osvaja bez obzira na svijet samo ideje. I jedna i druga skrajnost je pogrešna. Puki realizam bez ideje nije nego fotografija, puki idealizam jest sjena bez života. Samo pravi skladni savez idealizma i realizma stvorit će pravi pjesmotvor gdje stvar služi ideji (...)»⁹ - zaključuje Šenoa.

Citirajući Šenou Skok i sam upozorava na činjenicu – gledajući cjelokupni literarni opus piščev – kako ne samo teoretski, programski, nego i stvaralački

⁷ Poznati Šenin vapaj: »Naša novelistika? Jao i pomagaj! Kad čovjek poznaje ponešto hrvatsku i srpsku povijest, gdje mu se javlja toliko zanimljivih zgoda, toliko sjajnih glava, kad motri naš sadanji tako bujni i raznolik život, a kad gleda naše izvorne pripovijetke, kako mu je onda pri duši? Mnogo toga nemamo, a što imamo, do malo iznimaka je cigli korov« (»Naša književnost«, »Glasonoša«, Zagreb, br. 1,3,6,8,1865).

⁸ »Književna pisma«.-«Vienac», god. XI, Zagreb, br.4,1879.

⁹ O poetici. U knjizi »Antologija pjesništva hrvatskoga i srpskoga narodnoga i umjetnoga, Zagreb, 1873.

koncept romantičnog i koncept realističkog postupka paralelno egzistiraju u Šenoinu djelu od samog početka njegova stvaralaštva, ali s punom prevagom realizma.

Završavajući tom konstatacijom uvodni dio svoje rasprave Skok argumentirano zaključuje: -«(...) u Šeninim romanima, u prvome redu povijesnim koji su pod utjecajem onoga tipa romantičnog povijesnog romana, primjerice Waltera Scotta, što ga suvremeni teoretičari romana nazivlju «anticipacijom realizma», do većeg je izražaja došao Šenin romantičko-realistički koncept književnosti, dok je u novelama prevladao realistički program u dosta bogatom rasponu, iako je riječ o počecima realističke epohe hrvatske književnosti, i to od socijalnog, do faktografskog i psihološkog realizma.(...)».

Bio je to ujedno i uvod u interpretaciju «Kanmarinčeve ljubovce», jedne od onih proza u kojima se Šenoa literarno sučeljava sa svagdašnjim životom svoje zagrebačke stvarnosti.

3.

Započinjući interpretaciju novele Šeninim riječima iz uvodnog njezinog dijela, kako u njegovoj «priči nema ljubavnih razgovora, potresnih prizora, zanimljivih opisa i zanimljivih osoba», što, praktički, znači najavu piščevu da će se kloniti tipičnih romantičarskih rekvizita, Skok najavljuje svoju tezu: «Kanmarinčeva ljubovca» trebala bi predstavljati paradigmatički primjer realističke novele. Potvrdu toj tezi Skok otkriva i na razini njezine teme: riječ je o «urbanoj, intimnoj, socijalnoj i psihološkoj drami glavne junakinje, stare gospođice, Amalije pl. Lenić Remetinske, posljednjeg izdanka stare hrvatske plemićke obitelji, dok je šira tema biološko, socijalno i moralno propadanje hrvatskoga plemstva u novim društvenim uvjetima 19. stoljeća».

Prihvatajući se i u ovoj, jednoj od posljednjih svojih novela, kao i u nekoliko prethodnih («Prijan Lovro», «Vladimir», i drugo), aktualne, suvremene tematike, posebice zalazeći u urbanu sredinu (zagrebačku) – Šenoa samo potvrđuje svoj stav i shvaćanje potrebe literarnog tematiziranja i analize opće društvene problematike s obzirom – kako je u svom programu istakao «(...) da nam knjiga ne djeluje na naš socijalni život kako bi to trebalo (...)», i dalje: «Ja mislim da je upravo i svemu našem razvitku i pokretu socijalni moment najvažniji».¹⁰

Skok s pravom ukazuje na značenje ove teme u «Kanmarinčevoj ljubovci» upravo zbog toga što je prije Šenoa – podsjetimo se – taj gradski ambijent još samo Adolfo Veber Tkalčević donio u svojoj pripovijeci «Zagreпкиnja» (1855). Bitnu vrijednost Skok uočava i u Šenoinu pristupu temi: uz naglašenu socijal-

¹⁰ «Naša književnost», «Glasnoša», Zagreb, br. 1, 3, 6, 8, 1865.

nu, on istodobno, realizirajući i lik glavne junakinje, protagonistkinje novele, ostvaruje i značajnu psihološku dimenziju svog stvaralačkog čina. Socijalna i psihološka motivacija isprepletene u ovoj noveli najbolja su potvrda Šenoina realizma. Skok će stoga posebnu pažnju posvetiti načinu Šenoine interpretacije izabrane teme, i upravo u tom načinu otkriti tipično realističke postupke: - «(...) Za pripovjedački postupak što ga je u ovoj noveli Šenoa primijenio dvije su činjenice karakteristične za njegov novelistički, ali i opći pripovjedački stil. Prva se odnosi na primjenu komunikativnog pripovjednog tona¹¹ i odnosa prema čitatelju, jer Šenoa kao pripovjedač neprekidno sa svojim čitateljima komunicira, tj. obraća im se, pita ih, ograđuje se, komentira, uvodi ih u radnju, aktivira pažnju, svraća im pozornost, drugim riječima, stvara od njih sudionike opisanih događaja – na njih neposredno prenosi svoja uzbuđenja i na s(p)retan način subjektivna stanja, emotivna i psihološka, pretvara u kolektivni čitalački doživljaj. Tim se postupkom obilato koristi i u »Kanmarinčevoj ljubovci«(...)» zaključuje Skok.

Inkorporirajući samoga sebe kao aktivnog sudionika u tijek priče, Šenoa se – reći će Skok – istodobno prezentira i kao pouzdani, sveznajući pripovjedač i kao aktivni prisutni junak samom događaju, koji takvim pristupom ostvaruje punu sugestivnost doživljaja priče kod čitatelja, to jest, punu uvjerljivost scena i epizoda o kojima piše: «(...) u novelama se Šenoa najčešće koristio sobom kao svjedokom zbivanja, sobom kao slučajnim poznanikom s nekim licem ili, barem, prenosnikom priče koju mu je prenio izravan sudionik zbivanja (...)» - reći će Skok.

U daljnjem tijeku svoje analize ove Šenoine novele Skok naročitu pažnju pridaje bitnim za realističku metodu elementima njene pripovjedne strukture: naraciji, opisu, dijaloškoj formi.

Uvodeći ne samo sebe nego i čitatelja aktivno u samu temu Šenoa opisima eksteriera i interiera pridaje posebno važno značenje. Skok to tumači željom i nastojanjem pisca da reljefnim opisima karakterističnih detalja ostvari nužnu pretpostavku kako bi čitatelja u potpunosti uveo i uživio u scenu ili epizodu koja slijedi: moglo bi se reći turgenjevlevski pristup! Ustvari, Šenoa, izmjenjujući naraciju s dijalogom, opise s pripovjedačevim komentarima, stilski osvježuje svoju rečenicu, obogaćuje njezinu »literarnost«.

Problem koji Skok u smislu traženja estetske razine ove pripovijetke, uočava započinje od piščeve izvorne težnje »(...) za dokumentarnošću, uvjerljivošću,

¹¹ Među prvima je na tu osobinu Šenoinu upozorio Milutin Cihlar Nehajev u članku »Čime da proslavimo Augusta Šenou?« objavljenom u »Hrvatskoj reviji« br. 10 za 1929. godinu riječima »kad u pletivu izreka pripovijesti tražimo najličniju ličnost Šenoinu, naslutit ćemo odgonetku vrhovnoga čara njegova djela u tom što se August Šenoa i kao pjesnik i kao prozaista ne služi metodom pisane nego govorne riječi ... Poput Flauberta Šenoa pišući govori čitatelju kao da sam sjedi do njega...»

autentičnošću za mimetičkim oponašanjem i prenošenjem zbiljskog u književno djelo», što je «(...) evidentna realistička manira, sukladna realističkom programu, kao i pozitivističkom usmjerenju epohe koja se opaja činjenicama (...)».

Otkrivajući upravo naznačena obilježja realističke poetike u «Kanmarinčevoj ljubovci» Skok uspješnost Šenoina «bijega» iz banalnog i prozaičnog opisa činjenica pronalazi u onim elementima priče unutar kojih se kreće sam pripovjedač, dakle subjektivni promatrač koji – Šenoa to vrlo uspješno radi – realnu stvarnost snagom svoje umjetnosti riječi pretvara u jednu novu, umjetničko-literarnu stvarnost.

Kronološki, linearni kompozicijski redosljed razvitka radnje kao i izbalansirani odnos socijalne i psihološke motivacije u pristupu samoj temi, unutar kojih se individualna osobnost protagonistkinje ove priče skladno uklapa u okvir društveno-ekonomske situacije – sve je to pridonijelo i uvjerljivom zaključku Skokovu «(...) kako je autor njome (tj. ovom pripovijetkom, op.m.) realizirao svoje teoretske i kreativne postavke o novelistici i kako je tom novelom kao sintezom svih relevantnih dijelova pripovijednog teksta od teme do jezika i koherentne kompozicije došao do pripovijednog vrhunca. Tim novelističkim ostvarenjem Šenoa je otvorio nove tematske stranice kasnije hrvatske proze, a svoj je pripovjedački opus zaokružio doista zrelim, cjelovitim, još uvijek privlačnim – oglednim i uglednim uzorkom svoje pripovijedne proze koja zaslužuje atribut antologijske razine (...)» - zaključit će na kraju ove interpretacije Joža Skok.

4.

Interpretacija književnog djela kao dio suvremene znanosti o književnosti relativno je – iako poznata još iz antičkih vremena – svoju specifičnu težinu dostigla tek tijekom 20. stoljeća. Riječ je, prije svega, o istaknutom krugu ruskih formalista (Šklovski, Jakobson, Tomaševski, Ejhenbaum) iz prve polovice prošlog stoljeća, a potom i o angloameričkom pokretu tzv. nove kritike (J. C. Ranson, Wellek, Worren, i drugi) – koji književno djelo prikazuju isključivo u njegovoj specifičnosti i osebnosti, a u prvom redu na estetskoj razini. Izdvajanje književnog djela iz konteksta trolista pisac – djelo – čitatelj, ustvari je, s jedne strane, njegovo zatvaranje u isključivost formalne analize, to jest u ispitivanje specifičnih elemenata od kojih se književna tvorevina sastoji, jezika kao umjetničkog izraza, stila, a s druge strane, interpretacija u užem smislu se svodi na osmišljavanje književnog djela dostatnog samom sebi kao umjetničkoj cjelini izvan nacionalnih i socijalnih «poruka», te kategorije vremena i prostora – dakle izuzeta od onog dijela znanosti o književnosti (ili je samo dio onoga!) – čime se bavi povijest nacionalne ili opće literature.

Svoj pristup Šenoinoj noveli «Kanmarinčeva ljubovca» Joža Skok je ostvarivao tijekom analize uspješnom kombinacijom književnopovijesne metode sa strukturalnom interpretacijom teksta: kao književni povjesničar pripovjetku je smjestio u konkretni prostor i vrijeme; pozvao se na Šenoina teoretska promišljanja i razmatranja njemu aktualnog trenutka u hrvatskoj novelistici; upozorio na kritički odnos pisca prema našoj proznoj tradiciji. U daljnjoj analizi postavio je i problem: kako i u kojoj mjeri je Šenoa u svojim novelističkim pokušajima, u ovom konkretnom slučaju u «Kanmarinčevoj ljubovci» - uspio svoje teoretske zamisli o realističkoj književnosti i realizirati. Ostajući dosljedno na poziciji literarnog povjesničara Skok «Kanmarinčevu ljubovcu» promatra u kontekstu naše novelistike, ukazujući na njezinu tematsku i kreativnu novost u odnosu na tradicionalno novelističko stvaralaštvo u nas: aktualnu suvremenu temu o zagrebačkom plemićkom društvenom sloju u propadanju, te minuciozno, detaljistički «ciljano» opisivanje interijera i eksterijera unutar kojih je ostvaren uspjeti psihološki portret tragične sudbine glavne junakinje Amalije pl. Lenić Remetinske.

Otkrivajući «red po red» bitna obilježja realističke stilske formacije u ovoj pripovijesti – Skok argumentirano zaključuje kako se radi o jednoj od najboljih Šenoinih proza, koja samo potvrđuje kako u najzrelijim piščevim pripovijestima teza Zdenka Škrebca o Šenoi realisti¹² nije izrečena bez osnove.

Joža Skok ovom je analizom «Kanmarinčeve ljubovce» dao ne samo još jedno dodatno viđenje ove pripovijesti kao vrhunskog piščevog uradka, nego se i sam potvrdio vrsnim književnim povjesničarem koji je umio skladno pozitivističke elemente književnopovijesne metode obogatiti i upotpuniti i osobnim interpretacijskim umijećem.

SAŽETAK

ŠENOINA »KANARINČEVA LJUBOVCA« U INTERPRETACIJI JOŽE SKOKA

U prvom dijelu ovoga rada podsjeća se na dosadašnja kritička i književnopovijesna raspravljanja o romantičarskim i realističkim stilskim obilježjima Šenoina proznog opusa (Barac, Škreb, Frangeš). U drugom dijelu – osvrćući se na književnopovijesni i interpretacijski metodološki postupak – kojim se Skok služi u svojoj analizi Šenoine pripovijestke «Kanmarinčeva ljubovca», autor ovoga rada zaključuje kako Skok argumentirano dokazuje da ova

¹² Šenoa: «Karanfil sa pjesnikova groba» (str. 99-125). U knjizi: Zdenko Škreb: Književne studije i rasprave. Izd. ALFA, Zagreb, 1998.

priповijetka sadrži sve bitne elemente realističke stilske poetike, kao jedna od prvih proza kojima u hrvatskoj književnosti započinje razdoblje realističke stilske formacije.

Ključne riječi: Šenoa, «Kanarinčeva ljubovca, interpretacija, Joža Skok

SUMMARY

ŠENOVA'S »KANARINČEVA LJUBOVCA« INTERPRETED BY JOŽA SKOK

Part one of this paper reminds us on the so far critical, literary and historical discussions on Romantic and Realistic elements of style of Šenoa's prose (Barac, Škreb, Frangeš). In part two – referring to literary, historical and interpretative methodology which Skok uses in his analysis of Šenoa's short story «Kanarinčeva ljubovca» (Canary's Lover), the author of this paper proves that the story contains all crucial elements of realistic prose, thus being among the first works to start the period of realistic stylistic formation.

Key words: Šenoa, «Kanarinčeva ljubovca, interpretation, Joža Skok